

Versiering

We mogen gerust zeggen, dat de algemene belangstelling voor de oud-Nederlandse ronde en platbodem-schepen steeds groter wordt. En we moeten daar eigenlijk bij zeggen: „...en dat was hoog tijd!” Want ieder, die de ontwikkeling van de Nederlandse watersport heeft gevolgd, kan zich nog wel herinneren, dat het er even op geleken heeft, dat de oud-Nederlandse scheepstypes in de watersport niet meer mee zouden tellen.

Dat is nog niet eens zo heel lang geleden! „Plomp, ouderwets en traag” vonden de meeste plezierzeilers deze ronde en platbodem-jachten en ze deden ze voor een appel en een ei weg. Wie „mee” wilde doen (en de contanten ervoor had) kocht zich een scherp jacht. Door de nieuwe eigenaren werden zulke in ongenade gevallen schepen doorgaans slecht onderhouden en als er dan ten slotte niet meer mee te varen was, liet men ze eenvoudig ergens achter....

Maar gelukkig waren er ook in die

Beeldhouwwerk aan De Groene Draeck. Boven: de bedelbalk, met de draak op het roer; onder: een detail van het beeldhouwwerk aan de achterkant van de roef. Bedelbalk, achterkant roef, berentanden en kluisborden werden gebeeldhouwd naar ontwerpen van H.K.H. Prinsesse Beatrix.

(Deze afbeeldingen zijn ontleend aan het boek *Prinsessejacht „De Groene Draeck”*, dat binnen enkele dagen verschijnt bij de Kon. Ned. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants te Schiedam. Foto's Hein de Bouter.

tijd nog enkele vasthoudende liefhebbers, die zich door geen mode van de wijs lieten brengen en hun oud-Hollands jacht in ere hielden. In de eerste plaats moeten wij hier wel Ir. Loeff noemen, die door dik en dun de oud-Nederlandse schepen bleef verdedigen.

Een werkelijk reveil voor deze bedreigde scheepstypen werd, zoals bekend, echter pas in 1952 in Friesland geblazen. Het was Kap. ter zee b.d. C. J. W. van Waning, die in dat jaar het initiatief nam tot oprichting van het Stamboek van Friese Ronde Jachten. Deze organisatie had al dadelijk een vaste kern enthousiaste aanhangers. Door de stimulerende werking van dit initiatief ging het tij keren. De openbare mening kwam terug van haar minachting voor die „ouderwetse” schepen, en men keek met ontzag en bewondering naar de prachtig gerestaureerde oude jachten, die door enkele van deze trouwe liefhebbers uit hun verwaarloosde staat waren gered. Wij denken hier onder andere aan de boeier *Maartje* (Waterkampioen no. 924), de *Eudia* (Waterkampioen no. 951), de *Argo* (W.K. no. 982), aan het Friese Statenjacht, (W.K. no. 936 en 937), de *Sperwer* (W.K. no. 848), en gelukkig nog menig ander, van de ondergang gered oud-Nederlands jacht.

Al gauw bleek, dat ook buiten Friesland de belangstelling voor het oude scheepstype ging herleven en het was wéér de heer Van Waning, die de stoot gaf tot oprichting van de Stichting

De draek op het roer. Deze werd ontworpen door Mevr. Katinka Schouten en evenals het andere beeldhouwwerk aan „De Groene Draeck” uitgevoerd door C. Bishoff.

(Foto Oppenheim)

aan Ronde en Platbodem-jachten

Stamboek Ronde en Platbodem Jachten, waarin het Friese Stamboek werd opgenomen. Dit was in het jaar 1955.

Bergen werk zijn sindsdien verzet om het Nederlandse ronde en platbodem-jachtenbezit te registreren en... aan te moedigen. En dat dit succes heeft, is in geheel Nederland te merken.

Inmiddels had bovendien de droogmaking van de Zuiderzee een nieuwe stoot gegeven aan het eerherstel van de oud-Hollandse schepen. De overbodig geworden vissersschepen werden — bij de veranderde opinie ten opzichte van de platbodems — graag gekocht door particulieren. Heel wat van deze nieuwe eigenaren lieten hun aankoop meteen grondig herstellen en tot jacht verbouwen. Daaraan danken wij mooie schepen als bijvoorbeeld de botters *Houtrib* en *Johanna*, de bons *Abeltje Rappekol*, de pluut *Vrouwe Johanna*, de hoogaars *Banjaard* en vele andere.

Met deze restauraties werd nog iets anders bereikt: de oude types van vissersschepen, die door de droogmaking dreigden te verdwijnen, bleven nu bewaard, en dat op de best-mogelijke manier: in vol gebruik. Want het Zuiderzeemuseum was weliswaar begonnen hiervan een „verzameling” aan te leggen, maar dit bleek een vrijwel hopeloos werk, omdat door de gedwongen rust in vuil en stilstaand water de schepen hard achteruit gingen.

Als hoogtepunt ten slotte van de herleving van de oud-Hollandse jachttraditie, koos onze Kroonprinses zich een rond jacht!

Deze twee zaken: de keuze van de

Prinses en de aankoop van vissersschepen door particulieren, werden aanleiding om op deze plaats eens wat aandacht te besteden aan de versieringen, die aan ronde- en platbodemjachten te vinden zijn. Want, toen aan mevr. Katinka Schouten verzocht werd een draak als roerversiering voor *De Groene Draeck* te ontwerpen en zij zich op de hoogte wilde stellen van de gegevens over het onderwerp jachtversiering, toen kon haar niets anders voorgelegd worden dan een serie foto's die in 1953 gemaakt werden op initiatief van de heer Van Slooten te Leeuwarden, tijdens een reünie van ronde jachten te Grouw.

Mevrouw Schouten heeft zich, als

kundig beeldhouwster, ook zonder naslagvoorbeelden van haar taak kunnen kwijten. Maar de nieuwbakken bezitters van oude schepen, die van hun schip iets moois willen maken en er versiering op willen aanbrengen, waar moeten zij hun licht opsteken?

Aansluitend op het initiatief van de heer Van Slooten zijn daarom tijdens de feesten te Hoorn en elders, foto's gemaakt van de versiering aan verschillende ronde en platbodem jachten, waarvan wij enkele series, met commentaar, zullen laten verschijnen.

Een en ander, naar wij hopen, tot meerdere glorie van het oud-Nederlandse ronde en platbodem scheepstype! J.

Jonge zeilers in oude botters

Wij hebben het voorrecht te wonen en te werken in Enkhuizen. Daardoor kunnen we dagelijks vrij nauwkeurig alles, wat langs ons vaart, observeren. Dat is nogal wat, doordat het riskante Enkhuizer Zand vriend en vijand door de „bottleneek” van het Krabbersgat jaagt. Wij zien steeds fraaiere kustvaarders, tankschepen, motorschepen, sleepschepen; korders uit Zeeland, Noordzeekotters en IJsselmeerkottertjes en wij zien tenslotte ook hoe plezierzittend Nederland zich heden ten dage redt op het water.

Vroeger kwamen de plezierzeilers vrijwel uitsluitend met scherpe jachtjes. Maar sedert enige jaren is de belangstelling voor ronde- en platbodemschepen sterk toegenomen en heeft men blijkbaar weer oog gekregen voor deze stoere oude scheepjes.

Het is een treurig maar bekend feit, dat juist nu door allerlei oorzaken de geleerden der IJsselmeervissers worden gedund en vele fraaie botters en kwakken worden opgelegd. Tientallen, ja misschien zelfs wel een paar honderd van deze voortreffelijke, zeewaardige

schepen worden tot een roemloze ondergang gedoemd.

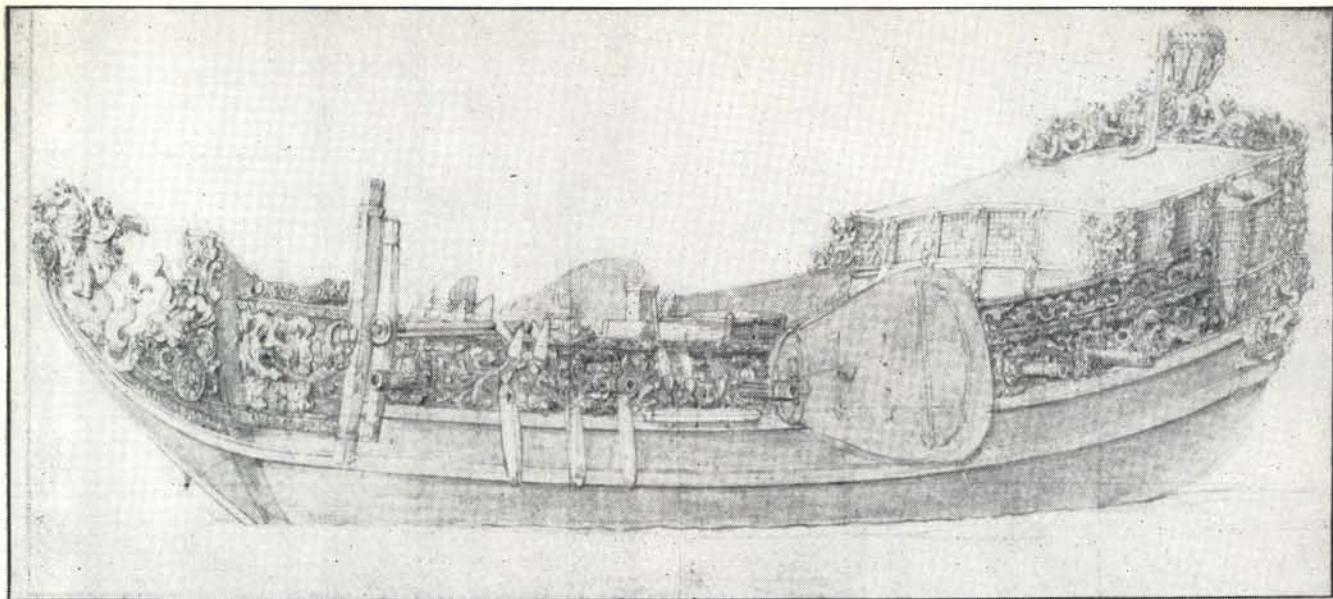
De hernieuwde belangstelling voor de ronde schepen heeft nu nog een bijzonder belangrijk gevolg gehad.

Wat het Rijk niet kon doen, wat geen enkele watersportorganisatie voor elkaar zou kunnen krijgen, dat deden de sportzeilers, onafhankelijk van elkaar; door het aankopen en doen restaureren van vele dezer fraaie houten schepen werd bereikt, dat nog heel veel van die ouderwetse stoerheid op het IJsselmeer overbleef. Dank zij deze, in de schipperswereld wel eens gesmaide, zeilers met witte petten! Hopelijk zal dit streven onder de zeilers zich voortzetten; op die manier zou het beste deel van de houten vissersvloot gered kunnen worden!

Men moest alle zeilers, die zich op die manier onderscheiden, in de zeilersalmanakken met een sterretje aanduiden. Desnoods met drie!

K. BOONENBURG

(Ontleend aan „Uit het Peperhuis”, mededelingen oer het Zuiderzeemuseum, september 1957).

STATENJACHT uit de 2^e helft der 17^e eeuw. Waarschijnlijk gebouwd voor Prins Willem III zwaart wapen op scheg en hek is aangebracht

Versiering aan Ronde en Plat- bodem-jachten (2)

Een jeugdige zeiler vroeg ons laatst, waarom nu juist die ronde- en platbodemjachten zo versierd zijn. . . . Het lijkt een domme vraag, maar toch zou waarschijnlijk niet iedereen onmiddellijk het juiste antwoord weten te geven. Want daarvoor moet men een eind in de historie teruggaan.

Laten we het op deze plaats nog eens uit de doeken doen!

Ronde- en platbodem jachten behoren, zoals bekend, tot het oude Nederlandse scheepstype. Op onze ondiepe wateren was het platbodemde schip van oudsher het meest aangewezen voor binnenvaart, visserij en kustvaart.

In de loop der eeuwen ontwikkelden zich verschillende typen, tot tenslotte in de 17^e eeuw, onze glorie-tijd, de scheepvaart in onze streken een omvang had als nergens elders in Europa. Wie er tijd en zin voor heeft, kan er Nicolaas Witsen's „Aeloude en hedendaegsche Scheepsbouw en Bestier" op naslaan.

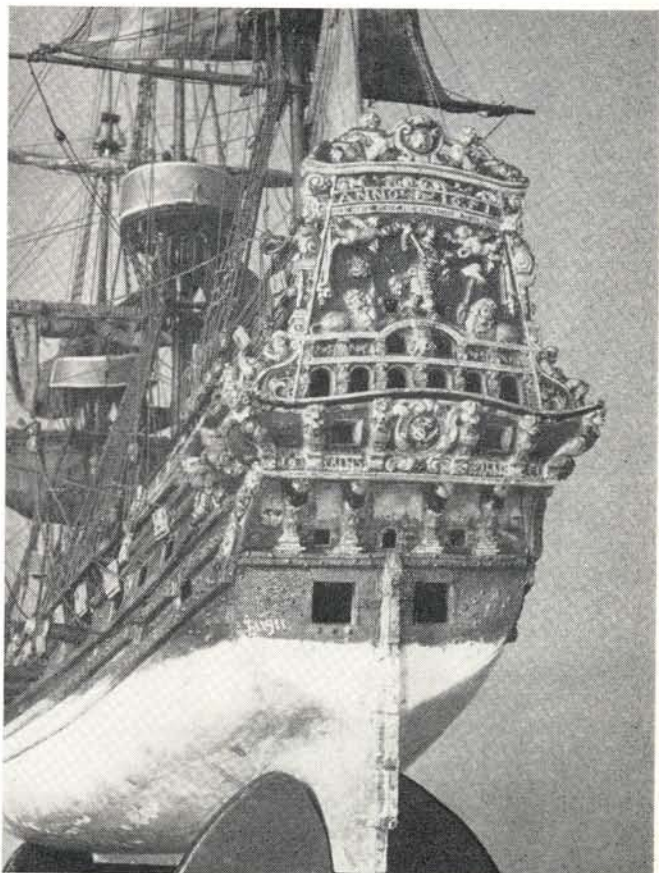
Dit was ook de eeuw, waarin de pleziervaart zich tot een ongekende omvang ontwikkelde. Rijke kooplieden lieten mooie plezierjachten bouwen voor het „spelevaren". Als de Grootmogende Heren ambtshalve op reis moesten, stonden hun prachtige Statenjachten ter beschikking (zie Witsen) en voor hooggeplaatste en vorstelijke personen werden rijkversierde jachten gebouwd (zie G. C. E. Crone, „Jachten der Oranje's). Het woord „jacht" is van Nederlandse herkomst en duidde

Boven de titel: Bewaard gebleven tekening naar Willem van der Velde de Oude van een jacht dat (waarschijnlijk) werd gebouwd voor Prins Willem III; zijn wapen vormt tenminste een onderdeel van de versiering van scheg en hek. Op het boord ranken met oranje-appels.

(Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum, Amsterdam)

Hiernaast: Het model van het schip „Prins Willem" van de Kamer Zeeland der Ver. Oost-Indische Compagnie bevindt zich in het Rijksmuseum. Hierboven de rijk versierde spiegel. Prins Willem II staat er op afgebeeld, omgeven door engeltjes, leeuwen e.d. In het midden het wapen van Middelburg en daaronder een geschilderd gezicht op Middelburg. Het schip werd in de 1ste Engelse oorlog aan de vloot van De Ruyter toegevoegd. In 1661 verging het, terugkomende uit de Oost.

(Rijksmuseum, Amsterdam)

Bevlagt, bewimpelt en... rijk versiert ligt hier een trekschuit klaar voor vertrek
(18e eeuw, gravure Pelletier sc. naar C. Troost del.)

(Rijksmuseum, Amsterdam)

oorspronkelijk „klein, snelvarend schip” aan, zowel voor bedrijfs- als pleziervaart.

Voor een „speeljacht” werd het grondtype van een of ander snelvarend vracht- of visserschip gekozen, dat dan luxueus uitgevoerd en voor passagiers ingericht werd. Naar de zede des tijds werden deze plezierjachten prachtig — naar onze smaak zelfs vaak overdadig — versierd. Ook de oorlogs-, handels- en vrachtschepen uit die tijd werden immers rijkelijk versierd, vaak door beroemde beeldsnijders en schilders. Voorbeelden daarvan zijn te vinden op vele oude schilderijen (bijvoorbeeld van de beide Van der Velde's!) en ook op scheepsmodellen, die bewaard worden o.a. in het Nederlands Historisch Scheepvaart Museum en het Rijksmuseum te Amsterdam.

Van de 17e-eeuwse „speeljachten” en van verschillende bedrijfsvaartuigen stammen sommige van onze hedendaagse ronde- en platbodempjachten eigenlijk af. De bouwvormen hebben zich praktisch niet gewijzigd. *En met de oude vormen en lijnen bleef ook de traditie van het versieren bewaard!*

Dit is dus een antwoord op de vraag, die aan het begin vermeld werd.

Merkwaardig is het, dat in deze versieringen in de loop der tijden wel degelijk verandering en „mode” opgemerkt kan worden. Literatuur hierover is te vinden o.a. in „Nederl. Jachten, Binnenschepen, Vissersvaartuigen en daarmee ver-

wante kleine zeeschepen van 1650—1900”, „Onze Schepen in de Gouden Eeuw”, „Onze Binnenschepen” en „Jachten der Oranjes” van wijlen de heer G. C. E. Crone en in een hoofdstuk van dezelfde schrijver in het boek „Nederlandse Volkskunst”, geschreven onder redactie van Anno Teenstra.

Nu de platbodems weer zo in aanzien gestegen zijn, is ook de aandacht voor de versiering van deze soort schepen opgeleefd. Vorige maal werd al gemeld, dat in aansluiting op een initiatief van de heer Van Slooten te Leeuwarden, thans een begin gemaakt is met een verzameling foto's van versieringen aan ronde- en platbodempjachten. De bedoeling hiervan is enerzijds het verzamelen van documentatiemateriaal van wat op dit gebied heden ten dage nog bestaat; anderzijds zal deze verzameling een leidraad kunnen vormen voor jachteigenaren, die versiering op hun schip wensen aan te brengen. Het is nog maar een begin, maar er is al veel moois en merkwaardigs ontdekt. Wij willen echter graag ieders medewerking inroepen bij dit werk! Wanneer deze artikelen aanleiding geven tot aanvullende opmerkingen, wanneer ons jachten kunnen worden genoemd met versieringen, die om welke reden dan ook in dit verband de moeite waard zijn — of nog mooier: wanneer wij aan foto's en gegevens over deze versieringen kunnen worden geholpen — laat niemand dit dan nalaten! Platbodemp-minnend Nederland zal er dankbaar voor zijn!

JOHANNA.

Vergeeten volkskunst

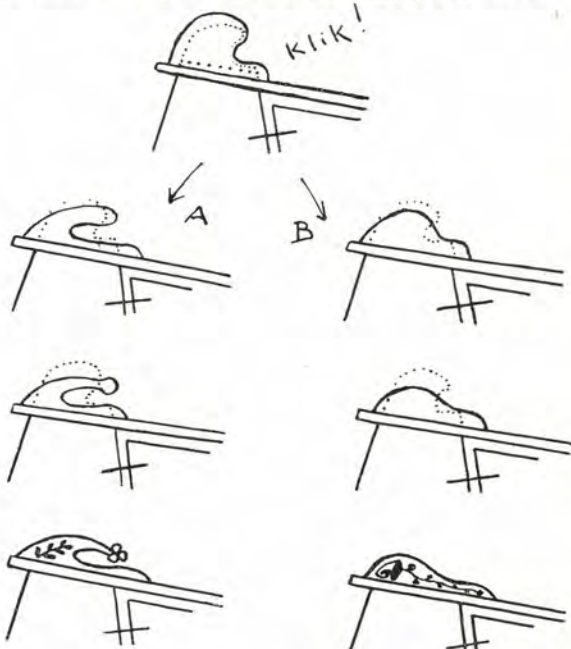
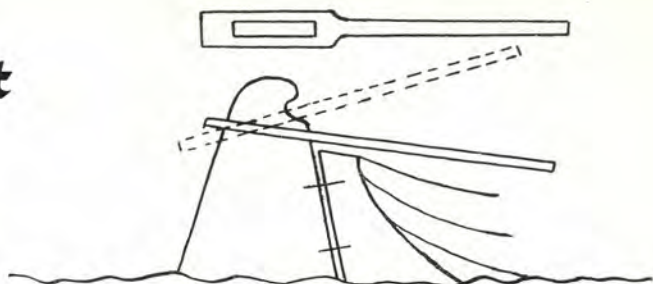
De traditionele, ronde schepen van onze binnenwateren zien men tegenwoordig niet veel meer in hun oude functie varen. Die nog in gebruik zijn hebben in de meeste gevallen een motor en een bijbehorende „stuurkast” gekregen en vertonen zodoende niet veel meer van de oorspronkelijke gedaante. Wie nog een enkele keer het geluk heeft een tjalk met grote bolle zeilen te zien voorbijglijden, geniet, maar de schipper, die een pittige motor tot zijn beschikking heeft, is ook niet slecht te spreken. De oude ronde schepen hebben als bedrijfsboten afgedaan. Ze zijn nu meestal te vinden aan de wallekanten, waarlangs schrijver dezes zo ijverig pleegt te lopen.

Men treft ze in achterafvaartjes als hachelijke onderkomens voor uitgebreide gezinnen; de grotere ziet men aan de „betere” kaden, verbouwd tot gezellige of luxueuze half-jachten. Aan een en ander uit deze inleidende tirade zitten klemmende sociale problemen vast, waar ik me maar met moeite vanaf laat houden. Ik wil me namelijk bepalen tot het uiterlijk van die oude schepen, die vaak nog de moeite waard zijn om naar te kijken. Daarbij wil ik u dan in het bijzonder opmerkzaam maken op de kop van het roer.

In den beginne had ieder roer een kop als aangrijpingspunt voor de helmstok, waarmee het schip werd bestuurd. Om verschillende redenen was het vaak noodzakelijk het roer van een hoger punt te kunnen hanteren. Voor dat doel werd in de kop een uitholling gemaakt, waardoor het mogelijk werd de helmstok in een schuine stand te plaatsen. Bij botters en dergelijke schepen ziet men deze constructie nog in functie. Maar waar de schepen groter werden, zoals bij de onderhavige tjalken en aanverwanten, daar werd het-op-hoger-stand zetten overbodig of onmogelijk. De kop verloor zijn functie. Echter kon zijn karakteristieke vorm als bekroning van het roer en afsluiting van het achterschip kwalijk gemist worden. Daarom zette hij verder zijn bestaan voort als „klik”. U hoort het al: klik-eraan, klik-erof: het was een losopgezet stuk geworden!

Deze klik had dus geen functioneel, maar een esthetisch doel. Zoiets is zeldzaam bij een schip en zo kwam hier een gelegenheid voor de scheepsbouwer zijn artistieke zin uit te leven, want iets wat decoratie is, geniet een hoge mate van vrijheid. De grondvorm ontwikkelde zich in twee richtingen. Bij de ene soort werd de uitholling steeds geproforceerder, bij de andere werd die bocht steeds flauwer en ondieper, waarbij het geheel steeds langgerechter werd. Ik heb redenen om aan te nemen, dat deze typen aan streektraditie gebonden werden, maar ik kan dat nog niet precies bewezen krijgen. Ook weet ik niet, of de vorm zijn gestalte kreeg onder drang van de erop aangebrachte versiering, of dat de aard van de versiering aanleiding was voor meer vervorming. Wat hiervan zij, zeker is, dat er fraaie staaltjes te bewonderen vallen.

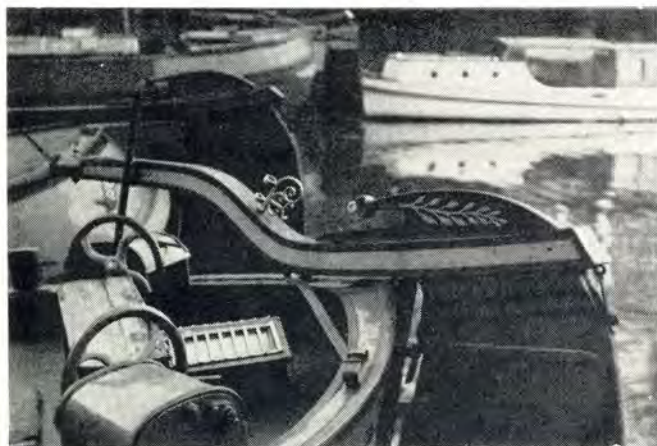
Die bij soort A lopen heel sierlijk uit op een bewerkte knop, die bijna steeds bestaat uit een groepering van drie gekleurde rolletjes, de zogenaamde tonnen. Doorgaans zijn ze rood-wit-blauw geverfd. De schijf is met een heldere kleur beschilderd

Transformatie van kop tot klik.

Een liggende figuur op de helmstok stamt duidelijk van de klik af.

Klik van soort A.

Klik van soort B.

en soms van eenvoudig lofwerk voorzien. Het geheel is vaak weer met nog een andere kleur afgebied.

Het lofwerk is bij de andere soort juist hoofdzaak. De klik is hier meestal wit geschilderd en in harmonie met de kronkelige vorm slingert zich een klimop- of wingerdrank naar het uiteinde. Die rank is, soms met druiven, ook weer van een afstekende kleur voorzien. Eén motief valt hierbij in het bijzonder op. Het is een hoorn des overvloeds, waaruit „slechts” een groene rank te voorschijn komt. Ik kan mij geen treffender symbool indenken van de roerende bescheidenheid, die zo vaak het kenmerk is van schippers en werfbazen.

Wat ik boven heb aangegeven zijn natuurlijk maar hoofdtrekken. Men ziet velerlei variëteiten, tussenvormen en mengvormen en allerlei kleuren tot goudbrons toe. Soms ziet men ruwe, onbeholpen klikken, maar dikwijls belet toch de primitiviteit niet een sterke decoratieve lijn te scheppen. Soms is het houtsnijwerk aangebracht met verbluffend gevoel voor vlakverdeling, een andere keer zijn de kleurencombinaties verrassend of door de tand des tijds tot een mysterieuze

schakering geworden. Een enkele keer ziet men een klik, die wel een functie heeft, namelijk houder van de vlaggestok; een andere keer ontbreekt hij geheel en dan ziet men pas goed, hoe lelijk het is zónder. Bij deze verscheidenheid wil ik echter nog één vorm speciaal aanstippen. Dat gaat om het volgende.

Het laat zich horen, dat bij „speeljachten” de decoratie zich nog verder kon ontwikkelen, omdat de kans op schade door bedrijf hier veel geringer is en er aan decoratie meer ten koste gelegd kan worden. Daarom kon de klik zich hier tot een sculptuur ontwikkelen. En nog heden ten dage voeren onder meer de Friese boeiers een trotse leeuw op het roer. Hij komt duidelijk voort uit soort A, maar de zeeg in zijn rug duidt op invloed van soort B. Maar ook hier zijn weer variëteiten en het is al met al teveel om op te noemen. Men moet er, zolang het nog kan, zelf eens op letten. Men zal dan merken, dat er een hele volkskunst is veronachtzaamd, die geboren was uit de kunstvaardigheid van de scheepsbouwer en de schilderlust van de schipper.

GAIT BERK

Over roerklikken

Met veel belangstelling heb ik kennis genomen van het artikel van G. Berk in het nummer van november II., getiteld „Vergeten volkskunst”. Ik kan mij met de strekking van dit artikel volkomen verenigen, doch het komt mij wel wenselijk voor, enige „kanttekeningen” te maken.

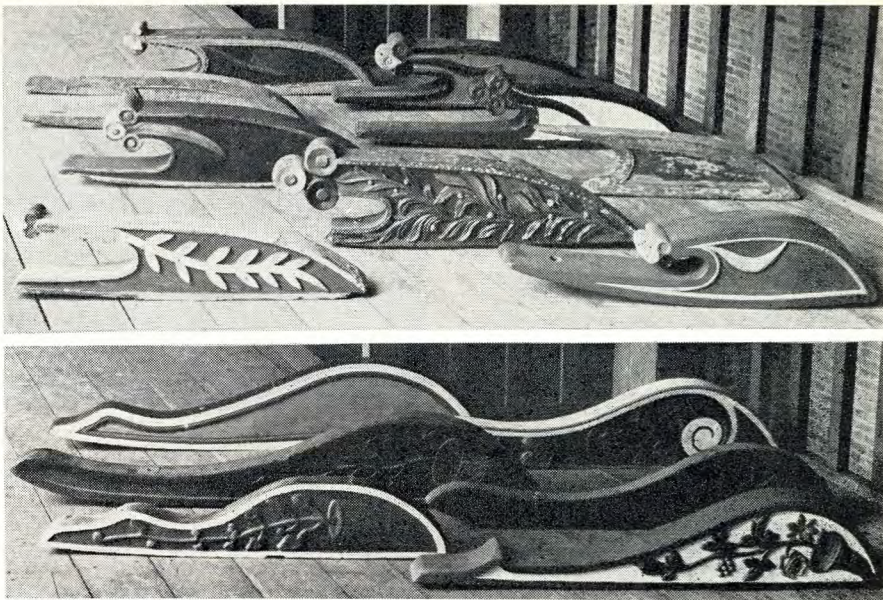
1. De ontwikkeling van de twee hoofdvormen van roerklikken uit eenzelfde grondvorm lijkt inderdaad aannemelijk, doch is naar mijn mening niet met zekerheid vast te stellen. Het ontstaan van de benaming „klik” voor de roerkop lijkt mij te hebben plaats gehad in de tijd, dat deze kop nog wél de functie had om de omhooggetilde en achteruitgeschoven helmstok klem te zetten. „Klikken” heeft in 't algemeen de betekenis van bij elkaar komen, precies passen (vergelijk ook het Engelse to click). Men denke ook aan de klik van een deurslot e.d. Wanneer de benaming „klik” te danken zou zijn geweest aan de eenvoudige manier van plaatsing, dan hadden er om dezelfde reden nog wel tientallen andere volkomen willekeurige dingen „klik” genoemd kunnen worden.

2. Dat de klik zich bij de speeljachten tot een sculptuur zou hebben ontwikkeld is naar mijn mening onjuist. Het is toch zo dat roerdecoraties in de vorm van koppen, leeuwen en andere dieren reeds in de zeventiende eeuw algemeen in zwang waren, en zeker niet alleen bij „speeljachten”. Bovendien was de klik in de gedaante zoals wij die nu kennen vrij zeker nog helemaal niet bekend. Dit is pas een later verschijnsel, waarin, vergeleken met de zeventiende eeuw, de culturele vervlaking reeds een duchtig woordje heeft meegesproken!

3. Het is tenslotte niet helemaal juist om te stellen, dat deze tak van volkskunst zonder meer is vergeten. Men zou willen vragen: vergeten door wie? Om deze vraag te illustreren zend ik u hierbij een tweetal foto's van klikken van beide soorten, afkomstig van het Zuiderzeemuseum, aan welk instituut ik de eer heb, verbonden te zijn. Deze foto's tonen toch tenminste aan dat er aandacht aan het onderwerp wordt gegeven.

Enkhuizen, december 1957.

K. BOONENBURG.

Collectie roerklikken van het Zuiderzeemuseum